

**BLAHÓ JÁNOS – TÓTH JÓZSEF (SZERK.):
TANULMÁNYOK MENDÖL TIBOR
SZÜLETÉSÉNEK 100. ÉVFORDULÓJÁRA**

*(A Mendöl Tibor Centenáriumi Év Bizottsága,
Orosháza–Pécs, 2006. 133 o.)*

PETRÁS EDE

A 2005. év folyamán emlékezett meg a hazai földrajztudomány Mendöl Tibor születésének századik évfordulójáról. A neves tudós előtt tisztelgő, egész évben zajló Békés megyei rendezvénysorozat lezárásaképpen jelent meg ez a tanulmánykötet, melyben a szakma jeles képviselői idézik meg az 1965-ben elhunyt professzor emlékét. Tanulmányaik szervesen kapcsolódnak a Mendöl által hátrahagyott szellemi örökséghez. Egy részük ismerteti a tudós életének és munkásságának egyes aspektusait, míg mások Mendöl valamely eredményéhez vagy ötletéhez kapcsolódva gombolyítják tovább az életmű fonalát.

A kötet elején álló tanulmányban Blahó János a tudós életét és munkásságát mutatja be. Szerzője, aki maga is a Mendölt kinevelő békési evangélikus közösség képviselője, méltán hangsúlyozza a szülői ház, az alma mater (a szarvasi Evangélikus Gimnázium) és a pezsgő szellemi életű, polgáriasult kisváros jellem- és szellemformáló hatását. Kiemeli az ifjú Mendöl szorgalmát, nem mindennapi rendszerező képességét és már korán megmutatkozó földrajzi érdeklődését. Képet ad a pályája csúcán álló tudós szakmai tevékenységéről, hatalmas munkabírásáról, valamint arról a megalkuvást nem tűrő föllépéséről, amellyel mindenkor kiállt a tudományos meggyőződése mellett. Az írás fontos, hiánypótló része Mendöl életművének teljes bibliográfiája, melyben a mindeddig meg nem jelent kisebb munkák, kiadatlan egyetemi jegyzetek is szerepelnek.

Antal Zoltán tanulmánya részletes képet fest Mendöl Tibor tudományos munkásságáról, összehasonlítva azt a gazdaságföldrajz másik két nagy kortárs hazai művelője, Teleki Pál és Markos György életművével. A számos ponton érintkező és sokban egybehangzó életművek közül kiemeli azokat a területeket, amelyeken Mendöl lényegesen több vagy mélyebb eredményt ért el. Ezek egyike, hogy pályatársainál jóval nagyobb hangsúlyt fektetett a településszerkezeti kérdésekre, ezen belül is az alföldi települések problematikájára. Érdeklődése egyrészt az Orosházához közeli Nagyszénáson, ill. Szarvason töltött gyermekkorában, másrészt pedig a debreceni egyetemi években gyökerezik, melyek folyamán bensőséges viszonyba került az Alföldre jellemző sajátos településformákkal – a tanyával és a tanyás mezővárossal. A mendöli életmű másik kiemelkedő pontja a tudós tananyagfejlesztő tevékenysége, melynek nyomán földrajztanáraink többsége máig az ő jegyzeteinek tudásanyagát

és (talán) szellemiségét közvetíti az ifjúság felé. Általános emberföldrajzi jegyzetnek legjobban kidolgozott részei a biológiai földrajznak, a mezőgazdasági földrajznak és a tengeri közlekedés földrajzának a leírása, amelyek apropóján árnyalt és érzékletes képet adott a leendő tanárok számára, akiknek nem sok reményük lehetett arra, hogy valaha is személyesen felkeressék a könyvben leírt távoli vidékeket.

Becsei József tanulmányában az alföldi mezővárosok fejlődési útját mutatja be, és ismerteti Mendöl Tibor, Erdei Ferenc és Györffy István téziseit az alföldi városok eredetéről és szerkezetéről. A mezővárosi településszerkezet kialakulását a közepkor végi pusztásodási folyamat és a történelmi városfejlődési tendenciák kölcsönhatásából eredezteti, amely a hódoltság korában a marhaexport konjunktúrája és a földesúri ellenőrzés meggyengülése folytán valódi fellendülést eredményezett. A mezővárosok fejlődését tárgyaló újabb téziseknek (*Kubinyi* 2000) ellentmondva éles határt von a 14–15. századi polgár- és jobbágy (vagyis mező-)városok közé.

Csapó Tamás Mendöl 1936-os városmorfológiai írásából kiindulva elemzi az alföldi városok szerkezeti és funkcionális morfológiájában napjainkig bekövetkezett változásokat. Rámutat, hogy a Mendöl által leírt egykori szerkezetükből a kisebb mezővárosok őrizték meg a legtöbbet.

A Mendöl úttörő munkája óta jelentősen gyarapodott hazai szakirodalom és a közelmúltban folytatott empirikus vizsgálatok alapján Tóth József tanulmányában az Alföld településrendszerét vázolja fel. Részletesen elemzi a kilencvenes évektől zajló társadalmi és gazdasági folyamatok hatását, ám paradigmájában megmarad a rendszerezésnek a hetvenes években uralkodóvá vált, a települések központi funkcióit alapul vevő módszerénél.

Alföldi városmorfológiájában Mendöl részletesen írt a korabeli legnagyobb, de még ma is második legnagyobb tanyás városunkról, Kecskemétről. Az életműnek ezen a nyomvonalán indul el Csatári Bálint, aki tanulmányában Kecskemét egykori, 1950-ben elszakított tanyás településeinek fejlődési útját mutatja be. Tézise szerint a valaha létező tanyás mezővárosi övezet az elmúlt fél évszázad során jelentősen átalakult. Kezdetben az új tanyaközségek meghatározó demográfiai folyamatai a népesség koncentrációja, a távolabbi határrészek elnéptelenedése és az elvándorlás voltak, mára viszont erőteljes szuburbanizációs tendenciák, a népesség növekedése és egy új külterületi kirajzás figyelhető meg. Csatári második tézise szerint az egykori kecskeméti tanyavilág mezőgazdasági jellege – az államszocializmus durva, a mezővárosi-parasztpolgári jelleget megtagadó beavatkozásainak, majd az újkapitalizmus időszakában a mezőgazdaság leépülése és a külterületi szabályozás elégtelenségének a következtében – radikálisan csökkent, ezzel párhuzamosan pedig felértékelődött a szuburbanizálódó külterületi övezet lakófunkciója.

Az elmúlt két évtizedben gomba módra szaporodó városi jogállású települések problematikájáról elmélkedik tanulmányában Dövényi Zoltán. A jellemzően alacsony népességű, funkcióikban és városképükben sem igazán városias „kvázivárosok” támasztotta településtudományi anomáliák kezelésére felveti két új településkategória, a törpeváros és a címzetes város bevezetését. Megjegyzésre érdemes, hogy a jogállás szabályozásától jórészt függetlenül zajlik egy ellentétes irányú folyamat is a

hazai városhálózatban: a hagyományosan alközponti funkciójú kisvárosok anyagi és kulturális kínálatának beszűkülése, ezáltal városiasságának csökkenése. Enyedi szerint ennek oka az igényesebb fogyasztási szokásokkal rendelkező középosztályi rétegek megnövekedett mobilitása, minek következtében a lakóhelyükhöz közeli, hiányosabb kínálatú kisvárosok helyett mind nagyobb arányban veszik igénybe a távolabb fekvő nagyobb városok, mindenekelőtt a regionális központok jobb minőségű és változatosabb szolgáltatásait (Enyedi 2000).

Rakonczi János tanulmányában az Alföld életére mind erősebben kiható szárazodási folyamatot tárgyalja. Rámutat, hogy a talajvíz szintjének csökkenése és a vegetációban végbemenő változások az elmúlt néhány évtizedben rendkívüli mértékben felgyorsultak. Mindebből azt a következtetést vonja le, hogy már a közeli jövőben komolyan átalakulhatnak mind a mezőgazdasági tevékenység körülményei, mind a táj jelenlegi arculata.

A kötetet záró tanulmányukban Michalkó Gábor és szerzőtársai Mendöl Tibor földrajzi miliófogalmából kiindulva kísérlik meg egy elméleti konstrukció kialakítását, mely a turizmusban hasznosított terek turisztikai miliójét igyekszik megragadni.

Az egyes tanulmányok áttekintése után ismét az egész kötetre pillantván megállapíthatjuk, hogy – célkitűzésének megfelelően – méltó emléket állít a 100 éve született tudós munkásságának. Színes, ám mégis mértékadó képet fest Mendöl Tibor életművéről, és a sokféle témát és módszert felölelő tanulmányok a maguk módján mind kötődnek szellemi örökségéhez.

Irodalom

- Enyedi Gy. (2000) A magyar településfejlődés integrációs kihívásai az ezredfordulón. – Csontos J.– Locsmándi T. (szerk.) *Urbanisztika 2000*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 117–125. o.
- Kubinyi A. (2000) *Városfejlődés és vásárhálózat a középkori Alföldön és az Alföld szélén*. Csongrád Megyei Levéltár, Szeged.